

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ УТВОРЕННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті розглянуто загальні тенденції розвитку науково-технічної термінології. Визначено роль і місце основ складання та словоскладання в мовній терміносистемі

Ключові слова: препозитивні та постпозитивні одиниці, екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники, запозичення, терміни-композити.

Abstract

The general tendencies of development of scientific and technical terminology are considered. The role and place of the basis of composition and formulation in the verbal terminology are determined.

Keywords: prepositional and postpositive units, extralinguistic and intralingual factors, borrowings, terms of composites.

За останні десятиріччя в українському мовознавстві з'явилося чимало наукових праць, у яких розглядаються як загальні теоретичні питання термінології, так і різні галузеві терміносистеми. Це колективна монографія Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк; роботи А. А. Бурячка, Т. Р. Кияка, С. С. Регушевського, О. А. Сербенської, В. В. Захарчин та ін. В них розглядаються терміносистеми на функціональному рівні: поява терміна, його дефініція, вживаність, з'ясовуються питання формування терміносистем, місце терміна у науковому контексті [1, с.234].

Незважаючи на те, що в теоретичному аспекті термін досліджено порівняно повно як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві, чимало принципових питань ще не отримали остаточного й погодженого вирішення. Серед багатьох проблем сучасної української лінгвістики дуже гостро стоїть проблема науково-технічної термінології.

Лексика сучасної української літературної мови останнім часом поповнилася великою кількістю лексем, запозичених з інших мов. Однією з причин запозичення є те, що використання готових позначень економніше, ніж створення нових. Українська мова протягом століть збагачувалася не лише запозиченими словами, а й компонентами іншомовних слів.

У наш час питання про запозичення в термінології набуло особливого значення, зважаючи на посилення міжнародного характеру наукових досліджень й активізацію не лише термінів-інтернаціоналізмів, а й іншомовних компонентів. Інтернаціоналізація терміносистем особливо чітко простежується в молодих наукових галузях (маркетинг, обчислювальна техніка, екологія). Очевидно, що науково-технічній термінології властиві ті самі тенденції, що й мові в цілому. Її розвиток зумовлений зовнішніми (екстралінгвальними) та внутрішніми (інтралінгвальними) чинниками. Досить часто екстралінгвальні чинники відіграють важливу роль у творенні тієї чи іншої номінації. Однак зовнішні чинники розвитку мови не діють незалежно від внутрішніх, зумовлених певними системними відношеннями. Позамовні фактори можуть сприяти чи, навпаки, бути на заваді, прискорюючи чи сповільнюючи відповідні процеси. Динаміка змін у суспільному житті породжує динаміку змін словесних. Найактивніше поповнюється і змінюється лексика термінологічних систем. Термінотворення має свою специфіку, яка полягає в тому, що значний шар спеціальних слів фахове мовлення запозичує з інших мов, що пов'язано з науково-технічним прогресом, співпрацею вчених різних країн світу та різних національностей.

Термінна номінація на відміну від мовної – це вже цілеспрямований процес, зумовлений взаємодією зовнішніх та внутрішніх факторів. Один з її основних моментів – використання іншомовних слів та їх компонентів для найменування нових понять. Чільне місце належить грецькій та латинській мовам, що справили величезний вплив на формування науково-технічної термінології. Греко-латинські морфеми, що є основами іншомовних компонентів, відповідають вимогам точності, короткості й однозначності терміна. Отже, «Давньогрецька і латинська мови є потужним джерелом для українського термінотворення. Вивчення їхньої структури дасть поштовх до глибокого сприймання форми слова, допоможе осмислити значну кількість термінів».

Утворення термінів за допомогою іншомовних компонентів є надзвичайно важливим. Іншомовні компоненти в наш час дуже продуктивні, але процес їх морфологізації ще не завершений. До компонентів грецького походження належать: *-антропо, -аеро, -агро, -авто, -анти, -біо, -макро, -*

електро, *-гідро*, *-гео* та ін.; латинського: *-аква*, *-авіа*, *-мульти*, *-інтер*, *-супер*, *-ретро*, *-квазі*, *-мото* та ін. [2, с. 233].

Іншомовні компоненти відіграють важливу роль у мові науки і техніки, є одним із продуктивних способів творення термінів, бо короткі грецькі та латинські основи позначають ознаки, що в українській мові вимагають громіздких конструкцій складних слів та словосполучень. Деякі іншомовні запозичення не перекладаються рідною мовою однослівними формами. Вони легко поєднуються між собою і сприяють подальшому термінотворенню. Серед препозиційних морфем виділяють компоненти, що вказують на кількісну оцінку (*кіло-*, *гіга-*, *мульти-*, *дуо-*, *тера-*, *пента-* і под.), належність до конкретної галузі діяльності людини: *авіа* – авіація, повітроплавання; *артро-*, *гем(ато)о-*, *ендо-*, *невро-*, *некро-*, *онко-* – медицина; *техно-*, *турбо-* – техніка; *агро-* – сільське господарство; *гео-* – геодезія, геологія тощо. Конкретизують значення ядра постпозиційні компоненти. Серед них розрізняють основи, які позначають рух, процес (*-трофія*, *-тропізм*: гіпертрофія, гелі-отропізм); назви наук (*-логія*, *-номія*: біологія, агрономія); прилади, апарати (*-метр*, *-скоп*: барометр, телескоп), клітини (*-цит(и)*: тромбоцити).

У науковій літературі наголошується на тому, що у творенні слів з іншомовними препозитивними чи постпозитивними компонентами переважає спосіб складання. Серед новоутворень у лексичній системі сучасної української літературної мови терміни-композиції становлять значний шар лексики. Композитам властиві чіткі структурні закономірності формування й розвитку і такі ж статичні якості. Терміни-композиції в сучасній технічній термінології утворюються двома способами: 1) за аналогією до наявних у мові; 2) на основі словосполучень з термінологічним значенням. У наш час особливо швидко зростає група технічних термінів-композицій, що виникли на базі словосполучень. Основоскладання порівняно зі словосполученням є вищим етапом абстракції. Основоскладання належить до продуктивного способу словотворення української мови. Однак використання його в різні періоди має своєрідні риси, зумовлені появою нових слів у відповідь на соціальне замовлення, залучення їх у процеси словотворення мови, подальшого зростання словосполучень (серед них багато інтернаціоналізмів, що з'явилися в останні десятиріччя ХХ століття, типу лазе на терапія – лазеротерапія) [3, с. 2].

Отже, прискорений розвиток науки і техніки, необхідність номінації нових наукових, технічних, суспільних визначень, виникнення у зв'язку з цим різноманітних назв та термінів; зростання міжнародних, наукових та культурних контактів, збільшення та розширення кола перекладної наукової та художньої літератури, і як наслідок цього – посилення міжмовного взаємовпливу, взаємообміну не лише лексичними одиницями, а й словотвірними моделями, а також збагачення української мови запозиченнями, іншомовними лексичними одиницями, морфемами – усе це вплинуло на іменникове словотворення. Слова з іншомовними компонентами є композиціями, які утворюються або за аналогією до наявних у мові, або на основі словосполучень. Такі компоненти слід розглядати як поєднання слів, оскільки їх чисельність та регулярна утворюваність відповідають свободі сполучуваності слів, а не елементів слова. У той же час значення цих компонентів не розподілено позиційно і є непостійним порівняно з вільними словосполученнями. Тому можна твердити, що на матеріалі таких компонентів розвивається особлива система словотворення, що містить риси національного та іншомовного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Словоскладання й основоскладання в мовній терміносистемі / Л. Є. Азарова // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2003. – №12. – С. 234 – 238.
2. Азарова Л. Є. Проблема статусу іншомовних компонентів в українській мові / Л. Є. Азарова, Г. В. Кухарчук // Українська термінологія і сучасність. – Київ. – 2007. – С. 232-235.
3. Азарова Л. Є. Словотвірний потенціал компонентів іншомовного походження у творенні композитних науково-технічних термінів. / Л. Є. Азарова, Г. В. Кухарчук // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – Вінниця, 2011. – С. 28 – 31.

Азарова Лариса Євстахіївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет.

Власенко Максим Анатолійович – студент групи ПІ-176, факультет інформаційних технологій та комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: maxim.vlasenko@ukr.net

Azarova Larisa E. – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University.

Vlasenko Maksym A. – Faculty of Information Technologies and Computer Engineering, Vinnytsia National Technical University, e-mail: maxim.vlasenko@ukr.net.